

Миколенко О. І.,
д.ю.н., професор,
завідувач кафедри адміністративного та господарського права
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова,

*ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ*

В спеціальній літературі існують різні визначення наукової діяльності, які дозволяють, з одного боку, розглядати її як творчу діяльність однієї талановитої особи чи колективу однодумців над конкретною проблемою задля її вирішення, а, з другого, як один із напрямів діяльності юридичних осіб, до яких можна віднести науково-дослідні установи, науково-практичні центри, навчальні заклади й ін.

Так склалося, що в Україні існує два центри, які формують і реалізують політику щодо організації наукової діяльності у вищих навчальних закладах України. Один з них в основному зосереджений на правовому забезпеченні організації наукової діяльності у вищих навчальних закладах та забезпечує функціонування системи атестації педагогічних, зокрема керівних, наукових і науково-педагогічних кадрів, організовує їх атестацію щодо присвоєння їм кваліфікаційних категорій, педагогічних та вчених звань і підвищення їх кваліфікації. Таким центром є Міністерство науки і освіти України (далі – МОН України).

Другим центром, який формує і реалізує політику щодо організації наукової діяльності у вищих навчальних закладах України є Національна академія правових наук України (далі – НАПрН України). Вона забезпечує в основному інтелектуальну підтримку науковців, науково-дослідних інститутів, науково-практичних центрів, навчальних закладів, лабораторій та інших установ, які здійснюють дослідження у галузі держави та права. Але ні МОН України, ні НАПрН України не мають сьогодні безпосереднього впливу на розвиток взаємовідносин, що формуються між науковим керівником і аспірантом в ході організації наукової діяльності у вищому навчальному закладі України юридичної спрямованості. Ці взаємовідносини (в порівнянні з радянським періодом та періодом незалежності України до Революції «Гідності») суттєво змінилися. Якщо раніше такі відносини регламентувалися традиціями, які існували в науковій спільноті, та звичаями, що формувались у конкретному навчальному закладі, то сьогодні єдиними регуляторами таких відносин залишаються тільки норми моралі. А норми моралі є ефективними регуляторами лише у тому випадку, коли суспільство досягло чи не втратило певного цивілізаційного рівня. У критичних ситуаціях для суспільства (наприклад, катастрофа, землетрус, епідемія, воєнний конфлікт, тощо) досить часто його цивілізаційний рівень знижується чи взагалі зникає, а тому норми моралі, як до речі і норми права, перестають діяти у суспільстві або в повному обсязі, або частково. Представники наукової юридичної еліти, до яких відносяться наукові керівники аспірантів, сьогодні опинилися в приниженому становищі - рівень їхнього матеріального забезпечення не відповідає рівню їх досягнень у юридичній науці, а статус науковця в країні нівелювався. При цьому, МОН України цим питанням взагалі не переймається, а НАПрН України поки що на цей аспект не звертає своєї уваги.

Юридична наука та наукова діяльність у галузі держави та права є тендітним утворенням (явищем, сферою), яке дуже легко розбалансувати та взагалі знищити. Реформи у сфері вищої освіти, які зачіпають питання організації наукової діяльності у вищих навчальних закладах України, не повинні відбуватись в угоду політиці щодо скорочення витрат на освіту та науку чи під гаслом: «Зруйнуймо вщент, а потім запозичимо досвід у країн світу». Такі реформи обов'язково повинні враховувати наступне. *По-перше, інтереси вищих навчальних закладів, які зацікавлені в збереженні науково-педагогічних кадрів.* Не всі викладачі вищих навчальних закладів одночасно є чудовими педагогами і висококваліфікованими науковцями. Завжди існував поділ викладачів вищих навчальних закладів в залежності від фронту робіт, на якому він був для керівництва та для вищого

навчального закладу найбільш ефективним, на три групи – організатори, педагоги, науковці. Організатори це керівники і їх заступники, які реалізують управлінські функції у вищому навчальному закладі та викладачі, які приймають активну участь в організації навчального процесу, забезпеченні умов для наукової діяльності викладачів і студентів, а також в діяльності профспілок. Педагоги, це викладачі, які розуміються у вікових особливостях студентів та вміють максимально ефективно здійснювати виховання і навчання молоді. Науковці, це викладачі, які чудово орієнтуються в системі юридичних знань, постійно рекламують вищий навчальний заклад у національному науковому просторі шляхом видання наукових статей, монографій, участі у конференціях чи роботі спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій, тощо. Тобто не всі викладачі вищих навчальних закладів займаються керівництвом аспірантів, бо це специфічний напрям роботи, який вимагає певного рівня кваліфікації саме у юридичній науці, а не у навчальних програмах чи основах управління. Вищий навчальний заклад, кадровий склад якого буде складатись лише з організаторів і педагогів (що до речі є розповсюдженим явищем на теренах України), за своїм науковим і освітнім потенціалом прирівняється до загальних середньо-освітніх шкіл. Саме науковці у вищих навчальних закладах створюють умови для надання освітніх послуг, які відповідають V-IX кваліфікаційним рівням Національної рамки кваліфікацій. *По-друге, реформа вищої освіти обов'язково повинна враховувати гідність наукової спільноти*, адже в умовах виживання і пошуку додаткових засобів існування наукові керівники аспірантів та докторантів виконують свою роботу, як правило, неефективно. Ентузіазм, яким переповнені молоді наукові керівники, швидко закінчується, адже на певному етапі такий науковець розуміє, що його досягнення у вигляді виховання нового доктора філософії чи доктора наук, який запропонував корисні для національної науки і законодавства висновки в дисертації, не компенсують його інтелектуальні, матеріальні та часові витрати. До того ж зубожіння науково-педагогічних кадрів сприяє розквіту корупційних відносин у сфері наукової діяльності. І вирішувати цю проблему не можна лише шляхом посилення кримінальної відповідальності чи шляхом створення численної армії антикорупційних органів. Гідність науково-педагогічних кадрів, наприклад, рівня доктора права можна зберегти лише тоді, коли така людина має не лише повагу з боку суспільства, а й гідне матеріальне забезпечення. *По-третьє, реформа вищої освіти обов'язково повинна враховувати інтереси аспірантів*, які є, в основному молодими людьми (у віці до 30 років), а тому позбавлені мудрості, яка накопичується з життєвим досвідом. Зацікавленість

молодої людини полягає у тому, щоб при підтримці наукового керівника приєднатися до наукової юридичної спільноти і інтелектуальної еліти українського суспільства. У кожного з них є свої особисті мотиви. Хтось хоче здивувати світ своїми науковими висновками чи винаходами, хтось намагається вирішити кар'єрні питання у системі органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, хтось ухиляється від конституційного обов'язку проходження військової служби в Збройних Силах України (на жаль, і такі мотиви присутні у сучасних аспірантів), тощо. Аспірант, маючи за своїми плечима досвід навчання у вищому навчальному закладі за ступенями «бакалавр» та «магістр», сподівається за таким же принципом (алгоритмом) навчатися у аспірантурі і докторантурі та стати у майбутньому фахівцем за такими ступенями як доктор філософії і доктор наук. Але не можна в одну корзину звальювати освітні послуги, які надаються майбутнім бакалаврам і магістрам, з послугами, які надаються майбутнім докторам філософії і докторам наук. Адже науковий керівник ділиться з аспірантом знаннями, які не охоплюються і не можуть бути охоплені стандартами вищої школи.

Аспірант отримує унікальну можливість, по-перше, постійно перебувати в науковому інформаційному просторі, що можливо лише при підтримці та відповідному контролі з боку наукового керівника, по-друге, під наглядом наукового керівника оперативно отримувати та опрацьовувати наукову інформацію, що є необхідною умовою для плідної наукової діяльності молодого вченого. Окремо слід виділити застереження та поради, які надає науковий керівник аспіранту щодо написання дисертації, допомогу при визначенні методики проведення наукового дослідження, критичний аналіз статей і положень дисертації, тощо. Без належної опіки з боку наукового керівника, аспірант приречений на здійснення помилок, які можуть викривити результати наукового дослідження або взагалі стати фатальними для його наукової діяльності. Отже взаємовідносини наукового керівника і аспіранта суттєво змінилися сьогодні. Ці взаємовідносини, втративши опору у вигляді традицій і звичаїв, як ніколи залежать від грамотного правового регулювання діяльності аспірантури і від кваліфікованої організації наукової діяльності всередині вищих навчальних закладів. Суб'єкти ж, які забезпечують реалізацію реформи вищої освіти, повинні пам'ятати, що найвищою соціальною цінністю в Україні, згідно Конституції, визнаються людина, її честь і гідність, а не будівлі навчальних закладів і не земельні ділянки, на яких розташовані ці заклади. Не можна проводити реформу вищої освіти та науки за рахунок пониження гідності науково-педагогічних кадрів. Результатом такої політики може стати повна руйнація національної юридичної науки.